

BIRKENMAJER Ludwik Antoni — doktor filozofii, prof. UJ, ur. 18 V 1855 w miejscowości Lipsko (ówczesny powiat cieszanowski), zm. 20 XI 1929, członek czynny PAU, komandor Orderu Polonia Restituta, komandor królewskiego szwedzkiego Orderu Gwiazdy Polarnej, członek wielu towarzystw naukowych, tercjarz Zakonu św. Franciszka.

W latach 1873–1878 studiował w Wiedniu i we Lwowie, głównie pod kierunkiem wybitnego pol. matematyka prof. W. Żmurki, a także prof. Stanckiego, Fabiana, Radziszewskiego i in. W 1879 na podstawie pracy *O ogólnych metodach całkowania funkcji algebraicznych i przestępnych* uzyskał stopień doktora filozofii. W latach 1878–1909 był nauczycielem fizyki i matematyki w średniej szkole rolniczej w Czernichowie pod Krakowem. W tym czasie habilitował się na docenta fizyki teoretycznej w UJ (1881), gdzie prowadził wykłady z historii nauk matematycznych. Od 1909 związany na stałe z UJ. W 1893 przyjęty w poczet członków korespondentów Akademii Umiejętności w Krakowie, a w 1927 w poczet jej członków czynnych.

Niegasnący entuzjazm naukowy wsparty wybitnymi zdolnościami zaowocował ponad setką publikacji z zakresu nauk matematycznych oraz historii tychże nauk.

Pierwsza grupa zagadnień, wokół których koncentrują się jego zainteresowania, dotyczy: analizy matematycznej, geometrii, fizyki teoretycznej, geofizyki i astronomii. Na uwagę zasługują: 1) przyczynki do teorii kinetycznej równowagi cieczy jednostajnie wirującej, pola grawitacyjnego oraz kształtu sferoidy ziemskiej; 2) obserwacje nierówności ruchów gwiazd podwójnych i pierwsze w świecie określenie położenia orbity trabanta względem prostej łączącej układ podwójny ze Słońcem (wyniki ogłoszone w 1886); 3) badania termometryczne jezior tatrzańskich (wyniki ogłoszone w 1901); 4) pierwsze w Polsce, a szóste w świecie, badania grawimetryczne za pomocą wahadła Sterneck'a (I seria — 1897, II seria — 1918). Tę część swojej naukowej aktywności B. dokumentował edycją kolejnych prac: *O równowadze kinetycznej płynu nieściśliwego*; *O postaciach masy płynnej ożywionej jednostajnym ruchem obrotowym*; *O działaniu w dal niejednorodnej kuli według dowolnego prawa*; *O związku twierdzenia Wilsona z teorią reszt kwadratowych*.

Druga grupa podejmowanych zagadnień dotyczyła historii nauk matematycznych, głównie XV i XVI w. Tu prace B. zdominował zamiar opracowania wyczerpującego życiorysu Mikołaja Kopernika, w którym zasadniczy nacisk miałby spoczywać na dziejach myśli tego uczonego. Badał jego rps w bibliotekach polskich, niemieckich, szwedzkich, włoskich i angielskich, i na ich podstawie opracował fundamentalną monografię: *Mikołaj Kopernik. Część pierwsza. Studia nad pracami Kopernika oraz materiały biograficzne* (Kr 1900). Całość miała składać się z trzech części. Przez resztę życia przygotowywał drugą część, jednak w trakcie pracy natrafiał na coraz to nowe fakty, a także liczne luki i trudności wymagające wciąż nowych badań. Opublikował w związku z tym zamiast drugiej części tylko artykuł (współautor: L. Collijn) *Nova Copernicana* (Bulletin International de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres 6 (1909), 20–36). Szczególnie pasjonowało go zagadnienie wpływu nauki krakowskich astronomów na myśl Kopernika i poszukiwanie korzeni jego polskości (co miało znaczenie w okresie hakaty), wbrew innym tendencyjnym biogra-

fiom (np. Prowego z 1886 w odniesieniu do dziejów politycznych i literackich Polski).

Ważną z uwagi na filozoficzne podłoże koncepcji Kopernika jest mała rozprawka B.: *Filozoficzne podłoże odkrycia Kopernika* (Archiwum Komisji do badania Historii Filozofii w Polsce, Kr 1917, I 2, 261–271). Autor podkreśla na wstępie, że decydujący wpływ na ukształtowanie się teorii Kopernika miały nie obserwacje, lecz aspekt filozoficzny. Opublikował też: *Marco Beneventano, Kopernik, Wapowski, a najstarsza karta geograficzna Polski* (1901); *Niccolò Copernico e l'Università di Padova* (1922); *Mikołaj Kopernik jako uczony, twórca i obywatel* (1923); *Stromata Copernicana* (1924); *Mikołaj Wodka z Kwidzyna, zwany Abstemijs* (1926).

Innym ważnym dziełem (współ z Janem Łosiem i Eugeniuszem Barwińskim) było *Sprawozdanie z poszukiwań w Szwecji dokonanych z ramienia Akademii Umiejętności* (Kr 1914) dotyczące rabunku rps pol. w czasach wojen szwedzkich (systematycznym i zaplanowanym, jak się okazało), związanych z literaturą, historią Kościoła, problematyką ascetyczno-teologiczną, a także matematycznych, prawno-ekonomicznych, katalogów zbiorów pol., rps historycznych i druków oraz druków hebr. i materiałów w języku ros.

Obok studiów kopernikańskich B. jest znany jako historyk nauk matematycznych z monografii o Marcynie Bylicy z Olkusza (1892–1893) oraz prac na temat Stanisława Pudłowskiego (zm. 1645) i T. L. Burattiniego (zm. 1681). Staraniem B. zostały też wyd.: *Geometria praktyczna Marcina Króla* (1895); *Commentariolum super theoricas planetarum Wojciecha z Brudzewa* (1900); *De diebus naturalibus Bartłomieja Berpa z Walencji* (1912); *Nova Calendarii Romani reformatio Marcina Biema* (1918).

Bibliografia: W. Horbacki, *Ludwik Antoni B.*, Łódź 1930; T. Wąsowicz, *Życie i działalność naukowa Ludwika Antoniego B.*, *Wiadomości Matematyczne* 34 (1932); J. Dużyk, *Prace Ludwika Antoniego B. nad życiem i dziełem Mikołaja Kopernika*, *Roczniki Biblioteki PAN w Krakowie* 20 (1974), 141–188; J. Dużyk, *Tatrzańskie wędrówki Ludwika Antoniego B.*, *Wierchy* 43 (1974), 113–126; P. Rybka, *Prace związane z historią astronomii w Polsce*, w: *Historia astronomii w Polsce*, Wr 1993, 223–226.

Paweł Tarasiewicz, Zbigniew Pańpuch